

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ

Κωνσταντίνος Μπίδας

Οικονομική θεώρηση
περιβαλλοντικής προστασίαςΤυπωθήτω/Γ. Δαρδανός,
Αθήνα 2003, σ. 223

Η Οικονομική του Περιβάλλοντος είναι μια επιστημονική περιοχή που στην ελληνική βιβλιογραφία, παρόλο που υπάρχουν ήδη πολύ αξιόλογες συμβολές, δεν καλύπτεται ακόμα επαρκώς – ιδιαίτερα όσον αφορά σε συγγράμματα προπτυχιακού επιπέδου. Οι προσπάθειες να καλυφθεί αυτό το κενό είναι αναγκαίες και ευπρόσδεκτες. Το βιβλίο *Οικονομική θεώρηση περιβαλλοντικής προστασίας* είναι μια προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση, που επιχειρεί μια σχετικά απλουστευμένη, εισαγωγική παρουσίαση της κλασικής οικονομικής προσέγγισης στα περιβαλλοντικά προβλήματα και στο ζήτημα της περιβαλλοντικής προστασίας.

Το βιβλίο απαρτίζεται από έξι κεφάλαια που καλύπτουν τη βασική θεματολογία της Οικονομικής του Περιβάλλοντος με γλώσσα απλή και κατανοητή από αναγνώστες οι οποίοι δεν είναι εξοικειωμένοι με την αυστηρή οικονομική ανάλυση. Το πρώτο κεφάλαιο σκιαγραφεί το αντικείμενο και το πεδίο της Οικονομικής του Περιβάλλοντος, ενώ το δεύτερο παρουσιάζει αντιπροσωπευτικές προσεγγίσεις και τεχνικές οικονομικής αποτίμησης του κόστους και της ωφέλειας της περιβαλλοντικής προστασίας. Το τρίτο κεφάλαιο πραγματεύεται το ζήτημα του άριστου επιπέδου ρύπανσης και προστασίας του περιβάλλοντος, και το τέταρτο τον τρόπο επίτευξής τους μέσα από τη λειτουργία της αγοράς. Τα δύο τελευταία κε-

φάλαια παρουσιάζουν τα αμιγώς οικονομικά και τα διοικητικά μέτρα περιβαλλοντικής πολιτικής αντίστοιχα και περιέχουν στοιχεία κριτικής τόσο στην καθαρά οικονομική προσέγγιση στα περιβαλλοντικά προβλήματα και τους τρόπους αντιμετώπισής τους όσο και σε συγκεκριμένες μεθόδους και τεχνικές.

Το βιβλίο θα μπορούσε να αποτελέσει ένα χρήσιμο βοήθημα για προπτυχιακούς σπουδαστές και επιστήμονες διαφόρων επιστημονικών πεδίων πλην των Οικονομικών αν δεν παρουσίαζε συγκεκριμένες κρίσιμες αδυναμίες που μειώνουν την αξία και τη δυναμική προσφορά του στην ελληνική βιβλιογραφία. Οι κυριότερες από αυτές σχολιάζονται παρακάτω ομαδοποιημένες, για λόγους συστηματικής παρουσίασης, στις ακόλουθες κατηγορίες, οι οποίες είναι αλληλένδετες μεταξύ τους: α) δομή του βιβλίου, β) χρήση της γλώσσας και σύνταξη, γ) ζητήματα εννοιών και ορισμών, δ) ζητήματα θεωρητικά και περιεχομένου, και ε) ζητήματα παρουσίασης.

Η δομή του βιβλίου δεν ακολουθεί μια λογική ροή, που θα έβλεπε να αναλύεται στα πρώτα κεφάλαια η σχέση φυσικού περιβάλλοντος και οικονομικής διαδικασίας (αυτό γίνεται σχετικά αργά, στη σ. 33), να διατυπώνεται το περιβαλλοντικό πρόβλημα σε οικονομικούς όρους ως η ύπαρξη εξωτερικού περιβαλλοντικού κόστους της οικονομικής δραστηριότητας και να παρουσιάζεται αυτή η κεντρική έννοια, να εκτίθεται το βασικό σχήμα της συμβατικής οικονομικής ανάλυσης του περιβαλλοντικού προβλήματος και να σκιαγραφείται η γενική λύση που προτείνουν οι οικονομολόγοι για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων (εσωτερίκευση του εξωτερικού κόστους μέσω διαφόρων μηχανισμών αλλά κυρίως μέσα από τη λειτουργία της αγοράς). Η παρουσίασή τους στο τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο (συγκεκριμένα μετά τη σ. 166) δεν αποδίδει με τη δέουσα έμφαση τα κεντρικά σημεία της οικονομικής ανάλυσης των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Πα-

ράλληλα, η παρουσίαση των τεχνικών αποτίμησης περιβαλλοντικού κόστους και περιβαλλοντικής ωφέλειας στα αρχικά κεφάλαια δεν φαίνεται να εξυπηρετεί κάποιον εμφανή λόγο.

Από το βιβλίο λείπει ένα τελευταίο κεφάλαιο (Επίλογος) στο οποίο θα συγκεντρωνόταν η κριτική αξιολόγηση της οικονομικής προσέγγισης στα περιβαλλοντικά προβλήματα και των προτάσεων πολιτικής που απορρέουν από αυτή, καθώς και μια σύνοψη ζητημάτων τα οποία δεν θίγονται αλλά αποτελούν ειδικά και/ή προχωρημένα θέματα της Οικονομικής του Περιβάλλοντος που θα ήταν καλό να έχει υπόψη ο αναγνώστης. Τέλος, η υποδιαίρεση κάποιων κεφαλαίων σε υποκεφάλαια θα μπορούσε να είναι περισσότερο συστηματική, ώστε να αποφεύγονται επικαλύψεις και επαναλήψεις καθώς και να υπάρχει καλύτερη σύνδεση μεταξύ τους.

Παρόλο που η γλώσσα του βιβλίου είναι γενικά απλή, σε αρκετά σημεία οι γλωσσικές διατυπώσεις είναι αδέξιες, άκομφες και αδόκιμες στα ελληνικά. Συχνά αυτό οφείλεται στη μη επιτυχή μετάφραση αγγλικής ορολογίας, που επίσης δεν συμφωνεί με αντίστοιχες μεταφράσεις σε συναφή ελληνικά συγγράμματα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα περιλαμβάνουν:

— Περιβαλλοντικά στοιχεία – όπου προφανώς μεταφράζεται η αγγλική έκφραση *environmental elements*, που όμως στα ελληνικά δεν είναι πολύ κατανοητή.

— «Εσωτερικοποίηση» εξωτερικού κόστους (μια καλύτερη μετάφραση του αγγλικού *internalization* θα ήταν «εσωτερίκευση»).

— Αμιγώς πιθανή μελλοντική χρήση (*quasi-option utility*).

— Ευημερία ύπαρξης (*existence utility*).

— Μέθοδος του Ταξιδιωτικού Κόστους – καλύτερη μετάφραση είναι «Μέθοδος Κόστους Ταξιδιού».

— Μέθοδος αιτίου-αποτελέσματος (όπου καλύτερη μετάφραση του αγγλικού «*dose-response method*» είναι «μέθοδος δόσης-ανταπόκρισης»).

— Μέθοδος έμμεσης τιμολόγησης.

σης (όπου απαιτείται καλύτερη μετάφραση του *hedonic pricing*).

— Μέθοδος της υποθετικής αγοράς (όπου απαιτείται καλύτερη μετάφραση του *contingent valuation method*, με δεδομένη την ευρεία χρήση της και σε ελληνικές εφαρμογές).

— Το ζήτημα της μη κυρτότητας (τίτλος της ενότητας 4.4) — μη κυρτότητα τίνος; Στα ελληνικά χρειάζεται περιφραστική μετάφραση του αγγλικού «the problem of non-convexity».

Συχνά μια λέξη χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει διαφορετικές έννοιες ή μια έννοια αποδίδεται με περισσότερες της μίας λέξεις. Ο όρος *utility* μεταφράζεται είτε ως «χρήση» είτε ως «ευημερία», ενώ η σωστή μετάφραση, στα πλαίσια της οικονομικής ανάλυσης, είναι «χρησιμότητα» ή «ωφέλεια». Ο όρος *welfare* (ευημερία) χρησιμοποιείται εναλλακτικά με τον όρο «χρησιμότητα» (*utility*), ενώ υπάρχει σαφής διαφορά στο νόημα και τη χρήση τους. Το ίδιο ισχύει και για τη χρήση του όρου «περιβαλλοντικό στοιχείο», ισοδύναμο με τον όρο «περιβαλλοντικό αγαθό».

Η έννοια της «φέρουσας ικανότητας» (*carrying capacity* ή *assimilation capacity*, όπως απαντάται στο βιβλίο) αποδίδεται περιφραστικά με τρόπο όχι εύστοχο. Η έννοια της «κοινοτικής» ή «κοινής ιδιοκτησίας» (*common property*) αποδίδεται με τη λέξη «κοινωνική», που δεν έχει καμία σχέση με το νόημα της και τη χρήση του όρου στα αγγλικά. Η παράθεση των αγγλικών όρων θα βοηθούσε στην άρση αυτού του προβλήματος.

Άλλες αδόκιμες εκφράσεις δεν σχετίζονται με ανεπιτυχή μετάφραση αγγλικής ορολογίας, όπως, παραδείγματος χάριν:

— πολίτες (για να γίνει αναφορά σε άτομα ή καταναλωτές)

— «Ο πολίτης ... να επισκεφτεί ένα περιβαλλοντικό στοιχείο»

— «Πρόθεση να καταβάλει θυσία — να πληρώσει — ο πολίτης»

— φυσιολογία των περιβαλλοντικών προβλημάτων, φυσιολογία του συστήματος των προδιαγραφών, φυσιολογία των διαδικασιών

— κατανομή φυσικού περιβάλλοντος, άριστη κατανομή περιβάλλοντος

— χρήση ατμοσφαιρικού αέρα, εναπόθεση της ρύπανσης, ευημερία της περιβαλλοντικής προστασίας.

Ασαφής είναι επίσης και η χρήση διάφορων όρων όπως «φυσικό περιβάλλον» και «μεθοδολογικό πλαίσιο».

Η ταύτιση του όρου «όχληση» (*nuisance*) με τον όρο «ρύπανση» (*pollution*) δεν είναι σωστή, διότι έχουν διαφορετικούς ορισμούς και νοήματα, σαφώς προσδιορισμένα στη βιβλιογραφία, και, ως εκ τούτου, συνέπειες για την ανάλυση των σχετικών προβλημάτων. Η ρύπανση είναι μια μορφή όχλησης, το αντίστροφο δεν ισχύει αναγκαστικά.

Ομοίως, η χρήση του όρου «σπανιότητα» δεν είναι σωστή σε αρκετά σημεία του βιβλίου. Η «σπανιότητα» έχει σαφές, συγκεκριμένο, κοινωνικοπολιτισμικά και χωροχρονικά προσδιοριζόμενο νόημα. Τα περιβαλλοντικά προβλήματα καθώς και η οικονομική τους θεώρηση δεν έχουν αναγκαστικά σχέση με το ζήτημα της «σπανιότητάς» τους. Συχνά ο όρος «σπανιότητα» χρησιμοποιείται στο κείμενο αντί του σωστού όρου «πεπερασμένοι πόροι», όπως, παραδείγματος χάριν, στις φράσεις «η οικονομική επιστήμη ασχολείται κυρίως με την κατανομή των σπάνιων πόρων» (σ. 19), «οι πολίτες πουλούν τους σπάνιους πόρους στις επιχειρήσεις μέσω της αντίστοιχης αγοράς» (σ. 21), «η Οικονομική του Περιβάλλοντος εξετάζει την κατανομή του σπάνιου πόρου «φυσικό περιβάλλον»» (σ. 26).

Η χρήση ακατάλληλων εκφράσεων δημιουργεί εννοιολογικές ασάφειες, σύγχυση στην απόδοση νοημάτων των αντίστοιχων εννοιών και προβλήματα κατανόησης και μετάδοσης γνώσης.

Η δήλωση στη σ. 30 ότι «Ως περιβαλλοντικό πρόβλημα μπορεί, σε οικονομικούς όρους, να οριστεί η σπανιότητα του φυσικού περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων» δεν είναι, αφενός, συμβατή με τους περισσότερους δόκιμους οικονομικούς ορι-

σμούς του περιβαλλοντικού προβλήματος, και αφετέρου, η σπανιότητα των πόρων είναι μία από τις περιπτώσεις πρόκλησης περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Στα περιεχόμενα της Οικονομικής του Περιβάλλοντος και των Φυσικών Πόρων (σ. 38) δίνονται αδόκιμοι ορισμοί, της μικροοικονομικής προσέγγισης τουλάχιστον.

Η εξωτερικότητα (*externality*) ορίζεται εσφαλμένα ως η όχληση-ρύπανση που προκαλείται από τη χρήση (σ. 114). Το κεντρικό σημείο της εξωτερικότητας είναι το *μη αποζημιούμενο κόστος ή όφελος* της οικονομικής δραστηριότητας. Σε περίπτωση οφέλους δεν τίθεται θέμα όχλησης-ρύπανσης.

Ο ορισμός της «αξίας ύπαρξης» (σ. 49) δεν είναι ο κατάλληλος, όπως και η γενικότερη συζήτηση των κατηγοριών της αξίας (ή χρησιμότητας) ενός περιβαλλοντικού αγαθού.

Ο ορισμός της περιβαλλοντικής πολιτικής (σ. 129) είναι άστοχος, ελλιπής και δεν συμφωνεί με ευρώς αποδεκτούς ορισμούς που απαντώνται στη βιβλιογραφία.

Η παρουσίαση των διαφόρων κατηγοριών μορφών ιδιοκτησίας (σ. 133) αστοχεί στην περιγραφή της κοινοτικής (κοινωνικής κατά το συγγραφέα) ιδιοκτησίας. Επίσης, η κατηγορία «ελεύθερης πρόσβασης» (*open access*) δεν είναι καν μορφή ιδιοκτησίας, διότι σε αυτή την περίπτωση δεν υπάρχει ιδιοκτήτης (*res null*).

Ορισμένες ενότητες του βιβλίου δεν είναι καλογραμμένες, περιέχουν αρκετές ασαφείς δηλώσεις που δεν υποστηρίζονται από τη διεθνή βιβλιογραφία και έχουν αμφίβολη ισχύ. Στην ενότητα 1.2.3 («Οι βασικές λειτουργίες του περιβάλλοντος και οι αντίστοιχες σπανιότητες») η ταξινόμηση των λειτουργιών περιβάλλοντος είναι ελλιπής. Η ενότητα «Το ζήτημα της αρχικής κατανομής των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας για τα περιβαλλοντικά αγαθά» (σ. 96) παρουσιάζει προβλήματα διατύπωσης και ουσιαστικού περιεχομένου. Επίσης, η παρουσίαση του συστήματος των φόρων

(Κεφ. 5) θα μπορούσε να βελτιωθεί.

Η περιγραφή και παρουσίαση της τεχνικής του Ταξιδιωτικού Κόστους (Travel Cost Method) είναι ανακριβής και ατελής. Η μέθοδος δεν ισχύει για όλα τα περιβαλλοντικά αγαθά (π.χ. καθαρός αέρας!), διότι δεν παρεμβάλλεται πάντα ταξίδι στη χρήση των περιβαλλοντικών αγαθών. Αυτό φαίνεται στη δήλωση «Το κόστος που κάνουν οι πολίτες προκειμένου να επισκεφτούν το αγαθό αυτό» (σ. 55), που δεν ισχύει γενικά όταν αποτιμάται ένα αγαθό το οποίο δεν επισκέπτεται κάποιος (και δεν σημαίνει ότι αυτό το αγαθό δεν έχει αξία).

Η περιγραφή κάποιων τεχνικών περιβαλλοντικής αποτίμησης θα μπορούσε να εμπλουτιστεί με περισσότερα παραδείγματα, όπως, παραδείγματος χάριν, η μέθοδος αιτίου-αποτελέσματος (σ. 69), όπου θα μπορούσαν να δοθούν παραδείγματα από τη γεωργία. Επίσης, αρκετά παραδείγματα εφαρμογής αυτών των τεχνικών δεν είναι από την ελληνική εμπειρία, πράγμα κατανοητό γιατί δεν έχουν εφαρμοστεί με ελληνικά δεδομένα. Όμως θα βοηθούσε μια σχηματική παρουσίαση πιο κοντά στην εμπειρία των Ελλήνων αναγνώστων.

Τα Κεφ. 5 και 6 δεν καλύπτουν επαρκώς και συστηματικά όλους τους εναλλακτικούς τρόπους με τους οποίους μπορεί να επιτευχθεί η εσωτερική του εξωτερικού κόστους, όπως έχουν παρουσιασθεί με επιτυχία από τον Κώττη (*Οικονομική της προστασίας του περιβάλλοντος*, Αθήνα: Παπαζήσης, 1975). Γενικά, η παρουσίαση των μέτρων πολιτικής περιβαλλοντικής προστασίας δεν είναι πλήρης και επιτυχής.

Ασάφειες, κενά και σφάλματα ουσιαστικού περιεχομένου υπάρχουν σε αρκετές δηλώσεις. Ενδεικτικά αναφέρονται:

— «Η πρώτη κατηγορία περιβαλλοντικής ευημερίας που χρήζει εκτίμησης είναι αυτή της άμεσης χρήσης που λαμβάνει χώρα υπό καθεστώς βιολογικής ισορροπίας και έτσι προστασίας περιβάλλοντος» (σ. 47) – ασαφής δήλωση.

— «Το “πλεόνασμα του καταναλωτή” είναι θεμελιώδης έννοια στην Οικονομική του Περιβάλλοντος» (σ. 54). Η έννοια αυτή προέρχεται από τη Θεωρία του Καταναλωτή.

— «Η διαδικασία της επίσκεψης του φυσικού περιβάλλοντος καλείται ενίοτε και περιβαλλοντική αναψυχή» (σ. 55) – δήλωση περιέργης και ανεπιτυχής.

— «Γνωρίζουμε από τη μικροοικονομική ανάλυση ότι το σημείο αριστοποίησης για την παραγωγή ενός προϊόντος εντοπίζεται όταν η τιμή είναι ίση με το οριακό κοινωνικό κόστος» (σ. 143) – το σωστό είναι «όταν η τιμή είναι ίση με το οριακό ιδιωτικό κόστος παραγωγής».

— Οι περιπτώσεις όπου οι συνθήκες οδηγούν σε φθίνον εξωτερικό κόστος (σ. 146) θα μπορούσαν να αναφερθούν με σαφήνεια.

Κάποιες κλασικές οικονομικές προσεγγίσεις δεν αναφέρονται με τους δόκιμους όρους με τους οποίους είναι γνωστές, όπως στην ενότητα 2.6 (σ. 100), όπου ουσιαστικά η συζήτηση αφορά την Ανάλυση Κόστους-Ωφέλειας αλλά δεν αναφέρεται ο όρος αυτός. Το ίδιο ισχύει και για «Το σύστημα των προδιαγραφών (standards) – απαγορεύσεων» (σ. 186), που αφορά την περίπτωση των περιβαλλοντικών κανονισμών – της κανονιστικής δηλαδή προσέγγισης στην προστασία του περιβάλλοντος.

Η χρήση και παρουσίαση των σχημάτων, πινάκων και ένθετων ενότητων (boxes) στο βιβλίο παρουσιάζει προβλήματα. Υπάρχουν πίνακες για τους οποίους δεν υπάρχει αναφορά μέσα στο κείμενο (π.χ. Πίνακες 1, 2, 3, 4). Η ερμηνεία των σχημάτων στο κείμενο είναι συχνά ανεπαρκής, και τα περισσότερα σχήματα δεν έχουν τίτλους στους άξονες Χ και Υ. Η ορολογία που χρησιμοποιείται σε κάποιους πίνακες και σχήματα είναι μερικές φορές περίεργη (π.χ. Πίνακας 6 και Σχήμα 1.2). Κάποιες ένθετες ενότητες δεν σχετίζονται άμεσα με το κείμενο στο οποίο εντάσσονται (π.χ. στις σ. 158 και 165). Σημαντική αδυναμία του βιβλίου είναι η ανεπαρκής

βιβλιογραφική τεκμηρίωση – υπάρχουν ελάχιστες βιβλιογραφικές αναφορές για τα περισσότερα θέματα που θίγονται – των ζητημάτων της Οικονομικής του Περιβάλλοντος (και όχι μόνο) που πραγματεύεται, με αποτέλεσμα αφενός να μη μαθαίνει ο αναγνώστης την «πατρότητα» βασικών εννοιών και θεωριών και αφετέρου να απαντώνται αρκετές εσωτερικές και υποκειμενικές δηλώσεις (όπως υποδηλώνει και η χρήση πρώτου προσώπου ενικού σε αρκετά σημεία). Οι γενικές, υπεραπλουστευτικές και μη τεκμηριωμένες και ανακριβείς δηλώσεις που διατρέχουν το βιβλίο μειώνουν σημαντικά την αξία του ως πανεπιστημιακού εγχειριδίου ειδικά και ως επιστημονικού πονήματος γενικότερα.

Μια επόμενη έκδοσή του θα μπορούσε να άρει τις αδυναμίες που σχολιάστηκαν, να έχει έναν καλύτερο τίτλο (σε αντιστοιχία με το περιεχόμενο του βιβλίου) και να συμβάλει στην καθιέρωση σωστών μεταφράσεων της αγγλικής ορολογίας της Οικονομικής του Περιβάλλοντος στα ελληνικά.

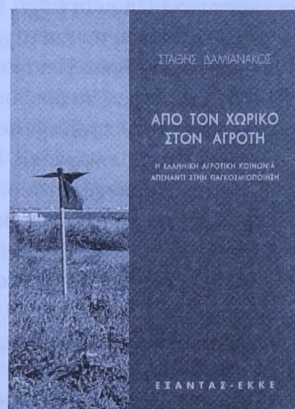
ΕΛΕΝΗ ΜΠΡΙΑΣΟΥΛΗ

Καθηγήτρια

Τμήμα Γεωγραφίας

Πανεπιστήμιο Αιγαίου

ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ

ΣΤΑΘΗΣ ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΣ

Από τον χωρικό στον αγρότη

Η ελληνική αγροτική οικονομία
απέναντι στην παγκοσμιοποίηση